

BORBÉLY SZILÁRD

A mozdulatlanság szépsége

Csabának és Péternek

„Az álomban pedig úgy tűnök el, mint egy régi kertben, mit egy régi fénykép őriz.” Egy 1959-es tárcanovella zárata ez a mondat. Az álom könnyűsége éppúgy jelen van benne, mint a fogalmazás hiúsága. A hasonlat az egymással szembe fordított tükrök módjára a végtelenbe nyílik, az álom hasonlata lesz a mondat. Az álmot, amely maga is kép, egy másik képpel érzékelteti. Nem az álom szerkezete ilyen, hanem a nyelve, amely nem tud másként beszélni, csak hasonlatok által. Ennek eredményeként minden mondatnak két pólusa van, az egyik a beszélő áll, a másikon az, ami számára a megszólalást lehetővé teszi. Ez utóbbi nem a beszéd tárgya, hisz az a hasonlat mozdulatában válik láthatóvá. Amire minden mondat irányul, az sohasem tehető a beszéd tárgyává. A mondat megalkotását az a hiúság élteti, hogy általa a beszélő képes áttörni azt a távolságot, ami közte és a kép között fennáll.

A beszéd, amely ezt önmagában tudatosította, s ezzel új helyzetet teremtett, a vallomás. A vallomás a személy időbelisége, vagyis az a remény, hogy minden arc levethető maszk. Az ebben a labirintusban tévelygő csak az időt érzékeli, amely egyenes. Mozgását pedig nem tétova vándorlásként, hanem feltartóztathatatlan zuhanásként éli meg. A vallomás nyelve feltételezi az időt, mint létezésének közegét és feltételét. Ez a nyelv nem csak a múltat állítja élesen szembe a jelennel, hanem már a múltban előfeltételezi a jövőt, ilymódon azt a mindenkori jelenből kiindulva korlátozza. A vallomás úgy beszél a jelen helyzetéből a múltból, hogy önmaga jelenét a mindenkor útban lévő jövőként tételezi. Ily módon egy kitágított jelenben tévelyeg, a jövő számára felnyithatatlan, és a halál alakját ölti magára. Egyedül a halálon keresztül talál utat a jövőbe, ez azonban a múltba vezet, a jelen mozdíthatatlan kiterjedéséhez az időben. A jövőbe irányuló utazás a test korlátozottságának a halál általi megszüntetésén keresztül lehetséges. Ez a boncolás, a hibernálás, a modern természettudomány; a test részeit helyettesítő intézmények, szervezetek, technikai eszközök kicsinyítése a tényleges helyettesíthetőségig, hiszen a végső cél az emberszabású gép. A vallomás olyan utazás a múltba, amely a beszélő halálának leplezett körüljárását végzi el; saját leendő hulláját próbálja megteremteni.

A vallomás a tükörré vált nyelv összetörését kísérli meg azáltal, hogy Istenhez törekvésében a végtelenre irányítja a figyelmet. Az embert a vallomás végtelenre irányulása személylé teszi, melyet nyelvének szavai maszkok sokaságaként fed. Minden ki-mondott szava a személy mélyére vezet, Istent teszi láthatóbbá. Az igazi vallomás a szavaktól való megszabadulás által a nyelv levetése, és a világtól való elszakadás. Az Istenhez eljutni vágyó embernek egyre mélyebbre kell ereszkednie a személyben, mely-

nek a mélyén Isten nem valahol, hanem valamikor áll. Az emberi személy szerkezetét a Golgotán sebtiben felállított három kereszt rajzolja ki. Itt lép be a világba a középső keresztben haldokló test megnövekedett árnyékán keresztül az ember egyik legnagyobb kísértője, az idő, mely azóta is tanúskodik ellene és szüntelen vádolja.

Az idő a nyelvben ölt testet. A vallomás tudja ezt, és saját eszközeivel, szavakkal száll szembe a gonosszal. A nyelv szerkezet voltának archaikusságában azonban sokkal mozgáthatatlanabb, és a mondatokban való beszéd túllép a szavakon. A mondat a végtelenre irányul, akár a tagolatlan üvöltés. Csak a szónak van mérhető ideje. Az archaikus időmegjelölések olyan tájban helyeznek el mindent, melynek szerkezetét az emberi test határozza meg. A mindenség középpontjában egy ember áll és néz. És amit lát, az a kép. A kép mindig nyitott. Az ember azonban teste zártságából következően mindent igyekszik bezárni. A képet a nyelv által tudja zárttá tenni, ha szavakkal megnevezve az idő részévé teszi. A világ a mozgás bűvöletében él, amely az idő által válik láthatóvá. A beszéd a kép által lehetséges, a látás azonban az elmozduló képekből kibomló idő közegében. A nyelv segítségével nemcsak bezárható a kép, és ezzel megközelíthetetlen az ember számára, hanem felnyitható is. A vallomás lehetősége arra épül, hogy a Golgota-csoport által körülrajzolt emberi személy éppoly fedetlen sírként tátong, mint a Jézus testét nélkülöző barlang. A vasárnap reggel a sírhoz érkezőknek az angyali nyelv adja tudtul a feltámadást; ez a nyelv nyitja fel a képet arra a végtelenre, amely messze túlnyúlik a testen. Erre a végtelenre hamarosan az idő kísértése vetül, és a kép bezárásának vágya. Az ember azóta képek özönével igyekszik elfedni ennek a képnek a nyomasztó és emberlet követelő nyitottságát; képek végtelenével elérni a kép mozdulatlanságát. Ezt a mozdulatlanságot azonban az idő kísértésébe esve csak a végtelig feszített mozgással tudja elérni. A mondataiból hiányzó végtelent szavak sokaságával igyekszik elfedni.

A beszélő és a feltételezett kép között van a nyelv világa. A kép nyitott, a világ azonban feltételesen zárt, és feltétele a nyelvben van. A kép és a világ csak az ember közbeiktatott nézőpontja által különböztethető meg. A nyelvben, amely az idő mélysége felé tereli az embert, eltűnik ez a különbség. De a nyelv árulkodó különossége az, hogy a világ felé véges, az ember felé azonban végtelen. A kép tehát az emberben van. A világ megváltoztatásához feltételeinek megváltoztatása szükséges, vagyis a nyelv. A nyelvhez a változás a kép, tehát az ember felől közelít. De nem az emberből, hanem a végtelenből.

A világ a nyelv feltételezése szerint minden és „semmisen”, mozdulatlanság és mozgás. Mozdulatlanságnak és mozgásnak úgy kell fednie egymást, mint mindennek és „semmisennek.” A nyelv zártsága és nyitottsága jelöli ki a világ határait a megnevezhető és a megnevezhetetlen által. A megnevezhető azonban éppúgy végtelen, mint a megnevezhetetlen. Mégis sajátos viszony van közöttük, a megnevezhető a megnevezhetetlenből lép elő. A nyelv éppolyan hangsúllyal hallgat valamiről, mint ahogy beszél. A hallgatás csupán a beszéd mozdulatait nélkülözi, de nem a tárgyát. A hallgatás nem a megnevezhetetlen birodalma, hanem néma beszéd. A megnevezhetetlenről nem lehet hallgatni, közelében csak a teljes mozdulatlanság lehetséges, amely mentes az idő kísértéseitől. A mozdulatlanság lerombolja a mindent, hisz mindig van rajta kívül valami megnevezhető. A mozgás nem rombolja le a „semmisenet”, hisz mindig akad benne valami megnevezhetetlen. A megnevezhető és a megnevezhetetlen úgy fedi egymást, mint mozgás és mozdulatlanság. A világ a mozgásból a mozdulatlanságba tart. A nyelv a megnevezhetetlenből a megnevezhetőbe. A mozdulatlanság úgy a mozgás teljessége, ahogy a megnevezhető a megnevezhetetlen hiánya. A nyelvből a végtelenbe két szó vezet, a halál és az Isten.

A kép nyitottsága a világ megnevezhetőségének feltétele. A nyelv által bezárt kép az azonosság helyett a megkettőzést eredményezi, amely nélkülözi a teremtés mozdulatát. A világ létezésének feltétele, hogy a kép nyitottsága megközelíthető legyen a mondatoknak a végtelenre irányuló folyamatos újratерemtése által. Vagyis a világ léte az em-

bernek a végtelenre irányuló nyelv által Istennel folytatott párbeszédén múlik. Az idő kísértésébe esett emberi személy számára ez a vallomás nyelvén keresztül lehetséges. A vallomás a személyt elfedő képek sokaságán keresztül a kép mozdulatlanságába akarja eljuttatni az embert, ahol a megnevezhetetlennel találkozhat. Isten nevének titka, és a kép ábrázolásának ószövetségi tiltása a képben lakó megnevezhetetlennek a korlátozása, a világ létezésének megrendítése ellen tiltakozik. A tükör azonban nem sérti meg ezt a tiltást, mert az általa nyújtott kép eltűnik, és nem korlátozza a látást. De aki a tükör homályosságát a kép rögzítésével akarja feloldani, az az idő kísértésébe esik.

A nyelv tükör volta abból adódik, hogy nem tud a képről a világ feltételezése, illetve fordítva, a feltételezett világról a kép nélkül beszélni. Valamit mindig közvetítőként, hasonlatként alkalmaz. Világról csak történetek sokaságán keresztül képes beszélni, ezek szétdarabolásával és egymás után helyezésével az idő illúzióját teremti meg. A kép és a világ között közvetítő nyelv nem az időben, hanem a mondatok megalkotásában van. A nyelv kívül kerülhet az idő uralmán, és ezáltal képes a világot megváltoztatni. A világ változatlansága azonban hatalmi érdek, ezért szabályozzák az emberek felett uralkodó erők a nyelvhasználatot. A nyelvtől elkülönített időnek önálló elvvé tétele uralmi eszköz. Ha a hatalom a még meg nem történte irányítja a figyelmet, és azt jövőként megnevezi, akkor botrányt okoz. Felcseréli a megnevezhető és a megnevezhetetlen helyét, ezáltal a nyelvet akarja kisajátítani. A nyelv azonban az ember szabadságát szolgálja, általa függetlenítheti magát a világtól. Igazából azonban az ember szabadságát a kép adja, amely mozdulatlansága ellenére a megnevezhetőben helyezkedik el.

A kép és a világ között a tükör logikája szerint működő nyelv sem a kép, sem a világ megismerését nem teszi lehetővé. Az idő kísértése azért válik olyan csábítóvá, mert azzal kecsegtet, hogy a megnevezés azonos az időben való előrehaladással. A nyelv azonban nem ismer ilyen időt. A nyelv minden mondatot megőriz, és minden történetet magában foglal. A világ felé zárt nyelvben a történetek egymásutánja a mozgás által megteremti az idő illúzióját. A nyelvet használó ember tragédiája, hogy csak a történeteket képes megnevezni, de ami történt, arról már nem beszélhet. A történetből csak a helyszín válik egyedül elmondhatóvá. A többi a nyelv mélyére került, a mozdulatlan képbe. Mégis megnyílik a mozgás lehetősége a történetek között, mivel a nyelv által csak az megismerhető, ami benne foglal helyet. S mivel az időt csak mint helyet ismeri, lehetővé teszi benne a korlátok nélküli utazást. Az idő jövőnek nevezett része innen közelít a világ felé. A jövő ugyanis a megnevezhetőben helyezkedik el, a történet azonban a megnevezhetetlenben. Az elmúlt a nyelv segítségével megváltoztatható, a jövő is innen lép elő, akár a test feltámadása.

Az idő az emberi személyből lép elő, aki megváltozott beszédmódja révén még a botrányt is vállalva kísérletet tesz a megnevezhetetlen megnevezésére. Ehhez a képpel kialakítandó bensőséges viszonyra, és a világtól való viszonylagos függetlenségre van szüksége; vagyis nyelve mélyén mozdulatlanra kell dermednie. A személynek ez a szerkezete a Golgotán alakult ki, amikor három test áll a mindenség középpontjában. Ennek a tükörszimmetrikus szerkezetnek a középpontjában Jézus keresztye áll, rajta a képzeletbeli tengely által hosszában kettémetszett testtel. És itt, a halál pillanatának helyében, megnevezhetetlen tengelye mentén elcsúszik a kép és a világ, és lelepleződik az azonosság hiánya. A keresztes magasába felemeltetett ember a nyelv által megtehető választás helyzetébe jut. Egyetlen mozdulat elegendő, hogy a kimondott szó ereje által megigazuljon, vagy elutasítsa a vallomást. De ugyanebben a pillanatban belép a kísértő is, mintha a megigazulás az idő által történne, és nem a szív mélyének magányos csendjében, a teljes elhagyatottságban, ahová az ember a Jézus szavai által megtapasztalt Isten halálával jutott. A nyelv azóta tükör, és teremtő erejét elveszítve egyre finomabbá csiszolódott. Mégis az egyetlen eszköz, amely a világ és saját sorsának megváltoztatásához rendelkezésre áll. A nyelvben minden pillanatban jelen van az örökévalóság, nem ismeri az idő korlátozását. Benne a múlt megváltoztatására irányu-

ló cselekvés a jövő megalkotásán dolgozik. Ez válik láthatóvá a test feltámadásában és a végső ítéletben, ahol a jövőként megjelenő örök élet a múltból, a test történetéből közelít feléje. Ennek a történetnek a megértése és kibontása a világból, és eljuttatása a kép mozdulatlanságába a megigazulás, az üdvözülés útja, amely a nyelv által történhet meg. Egyedül a képben létező azonos önmaga történetével.

A nyelvben a kép és a világ elcsúszik egymástól, akár a tükörben. A kép és a világ lényeges változást szenvedett a nyelv közbeiktatásával, ahogy a mindenség is megváltozhatott, amikor az éjszakai égbolt mérhetetlen távolságait Isten meglátta a föld tengereiben tükröződni. Egyetlen pontba sűrűsödik a tükörben minden, a távolság és az idő. A világ feltételévé lett ember szemlélődése a képre irányul. A világ megalkotása a mozdulatlan kép által és a tükörként működő nyelvben lehetséges. A tükör világa a mozgó számára mozdulatlan, az általa szemlélődő hátat fordít a világnak, csak így kerülhet elébe a kép hasonlata. De ez a kép még nem az igazi, össze kell törni, hogy a képbe juthasson. A tükör világa mozdulatlan, de még megnevezhető, benne a kép még nem teljesen önmaga. Történetre hivatott felszámolni azonosossága hiányát, és ebben van az ember segítségére a nyelv. A nyelvben a megnevezhetetlen távolság világából a megnevezhető kép azonosságába igyekszik minden eljutni. A fényképben ez a csábítás az idővel való visszaélés által lehetségesnek tűnik, mintha az örökkévalóságba nyitna utat, pedig csak eltűnteti az időt. Az ember idő általi megkísértésének a helye.

A Golgota-csoport óta a megkísértettség lehetőségéhez is a kereszt magasába kell az embernek emelkednie. Az itt megjelenő idő Jézusnak a halálról szóló szavain keresztül lépett be a világba. A halál pillanatában azonban Jézus keresztje belezuhant a képbe, az idő pedig az agonizáló testbe záródott be. Az idő által ily módon nyitottá vált test mozdulatlansága Isten örökkévalóságát összetéveszti az időbeli végtelenséggel. Az idő kísértésébe került ember ebbe a végtelenségbe jutott, amely az általa készített képek idejével rokon. Az ember jövője a testébe van zárva, és nyelve által onnan lép elő minden pillanatban. Jézusnak a nyelvre vonatkozó megjegyzései arról tanúskodnak, hogy a beszéd valójában történés, mivel a történet része. A történet pedig maga a nyelv.

Az emberi személyt kirajzoló Golgotán valójában két kereszt van, melyek Jézus keresztjéhez mint tükörhöz viszonyulnak: a kép és tükröződő mása. A Jézussal együtt megfeszített két lator névtelensége ellenére is jelentős, hiszen az evangéliumi történet csúcspontján jelennek meg. Névtelenségük csak kiemeli rejtélyességüket. A jobbik lator szavai a Golgota-jelenetben megjelenő idő kísértése ellenében hangzanak el, a test halálából előlépő jövőt szólítják meg, a feltámadás jelenébe helyezkednek. Méltán ismétlik azóta a hívek. Ezzel a mondattal a jobbik lator eljutott a kép mozdulatlanságába, legyőzte az idő kísértését. A bal lator viszont az idő foglya maradt, mivel nem volt képes meghalni Jézussal, a világgá tágult időbe záródott be. A bal latornak Jézus halála után nem maradt más választása, minthogy kilépve a képből a világ mozgásában vándoroljon. A világkorszakká tágított golgotai idő az ő tartózkodási helye, az emberi történelem, amelynek sóvárogva várja a végét, mely valójában a Golgotán kirajzolódott emberi személyben van.

A Golgota-csoport egymásban tükröződő két latorjának a figurája tovább bonyolítja a személy feloldásának nehézségét. Ehhez nemcsak a bal lator vágyának, a képbe való visszajutásnak kell teljesednie, hanem Jézus keresztjének tükörében a két latornak egymásra kellene találnia. A találkozás és az azonosulás vágya a Golgota-csoport óta az emberi személy szüntelen sóvárgása, nosztalgia a mozdulatlanság elveszített szépsége után. A vallomás csak az ember és Isten közötti távolságot lenne képes megszüntetni. A test azonban maga is kép. A személy mélyén az ember Isten hangján szólal meg: „Én meg fedetlen és kőkemény arccal sírok. Sírásom millió és millió éves, millió és millió tonna víz.” Ez a befejezés.